

KULTURLAGER FRÅN 1700- OCH 1800- TALET VID SJÖGATAN I HEDEMORA

Rapporter från Arkeologikonsult 2023:3655

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Lämning L2001:8699

Fastighet Trasten 10, 14, 15 och 16

Hedemora stad

Hedemora kommun

Dalarnas län

Projektnummer 3655

Författare Mikael Bertheau

Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Dalarnas län
Länsstyrelsens diarienummer:	431-4877-2023
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2023-04-18
Uppdragsnr i KMR:	202300421
Företagare:	Hedemora kommun
Fastighet:	Trasten 10, 14, 15 och 16
Berörda lämningar, KMR:	L2001:8699
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Utförandetid, fältarbete:	20 april till 3 maj 2023
Inmätningssystem:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdssystem:	RH2000
Projektledare:	Mikael Bertheau
Rapportansvarig:	Mikael Bertheau
Fältpersonal:	Mikael Bertheau
Fyndfotografering:	Stefan Gustafsson
Planer och layout:	Ida Söderström
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

ARKEOLOGIKONSULT

Karins väg 5, 194 61 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41
www.arkeologikonsult.se

Fastighetskartan (Topografi 10 och Fastighetsindelning): ©Lantmäteriet
Omslagsbild: Fotografi från tidigt 1900-tal som visar Sjögatan som leder ned till sjön Hönsan i Hedemora. Foto från sydöst. Källa: Lundgrenska fotosamlingen, GLN650, Hedemora kommunarkiv.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

KULTURLAGER FRÅN 1700- OCH 1800- TALET VID SJÖGATAN I HEDEMORA

Rapporter från Arkeologikonsult 2023:3655

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Lämning L2001:8699

Fastighet Trasten 10, 14, 15 och 16

Hedemora stad

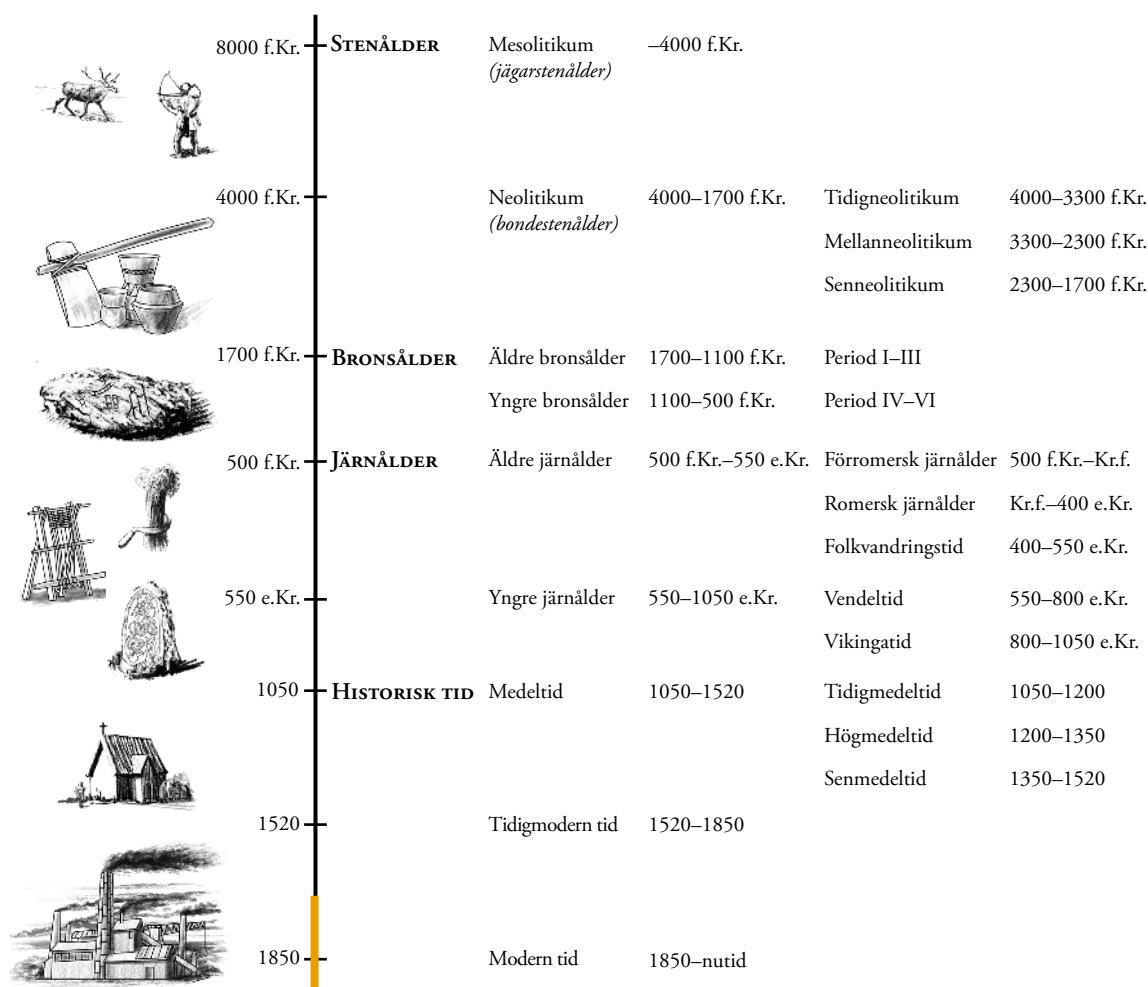
Hedemora kommun

Dalarnas län

Projektnummer 3655

Författare Mikael Bertheau

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från Länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

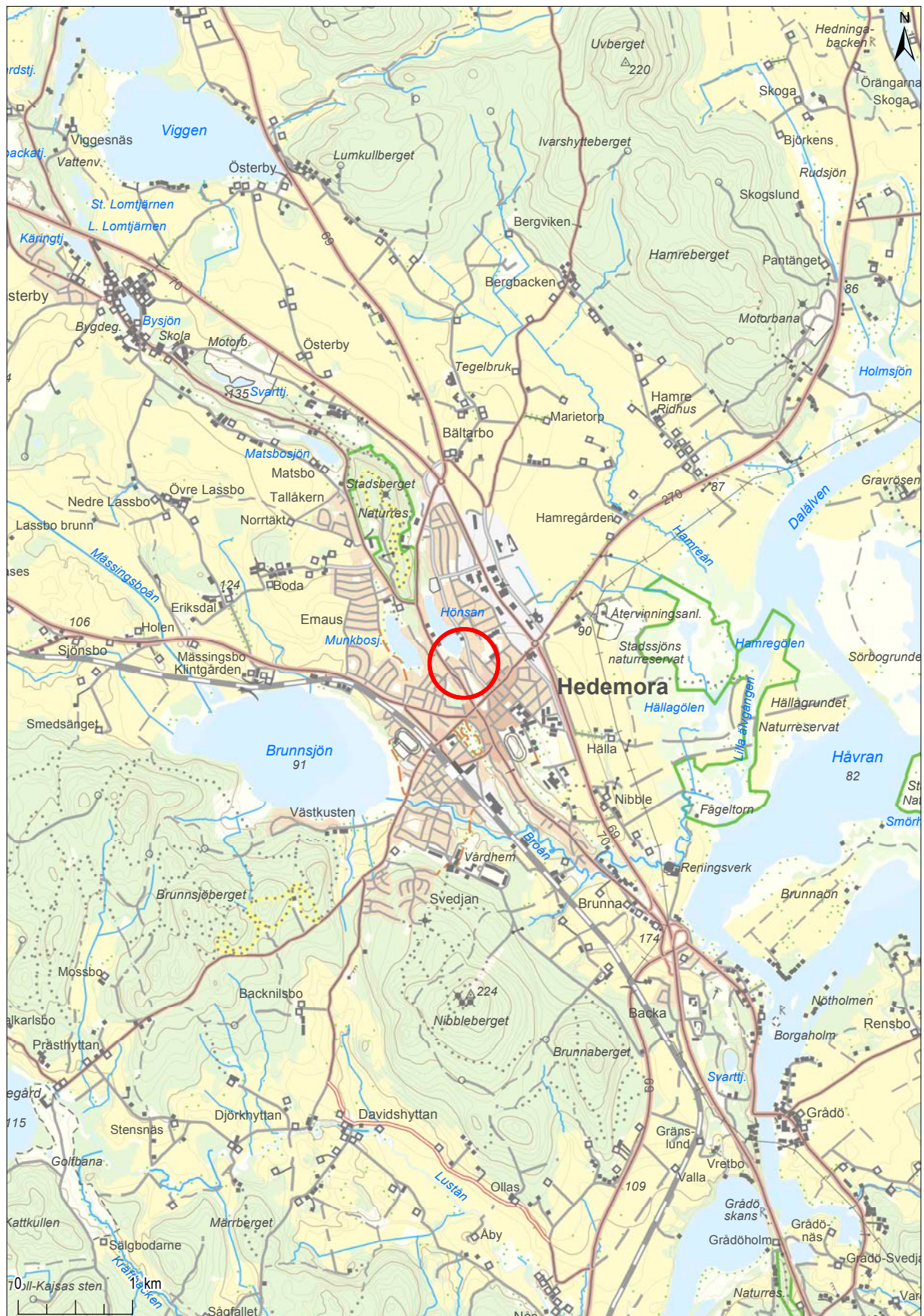
eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING OCH SYFTE	7
UTFÖRANDE.....	8
BAKGRUND	9
RESULTAT OCH TOLKNING	11
Schakt 1002.....	12
SLUTSATS	13
REFERENSER	13
Litteratur	13
Digitala källor	13
Kartor	13
BILAGOR.....	14
Bilaga 1. Schakt	14
Bilaga 2. Kontexter	15
Bilaga 3. Fynd.....	16

Figur 1. Platsen för den arkeologiska undersökningen i centrala Hedemora. Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

Under april och maj månad 2023 utförde Arkeologikonsult en arkeologisk schaktningsövervakning längs med Sjögatan och in på fastigheterna Trasten 14, 15, 16 och 10 (figur 2). Anledningen till uppdraget var att man skulle lägga ned nya fjärrvärmerör, elkabel samt optoslang. Schaktet som grävdes längs med och tvärs över Sjögatan följde i huvudsak befintliga ledningsdragningar. Det framkom rester efter ett kulturlager och en sentida avfallsgrop i schaktet som grävdes i korsningen av Sjögatan och Ugglasgatan. I avfallsgropen hittades enstaka keramikskärvor och glasfragment som dateras till

1700–1900-talet. Kulturlagret i schaktet kan utgöra rester efter bärlagret till en äldre vägsträckning av Sjögatan och Ugglasgatan som enligt det äldre kartmaterialet ska ha legat här. I lagret hittades en hästsko, kritpipsskaft samt lite spik.

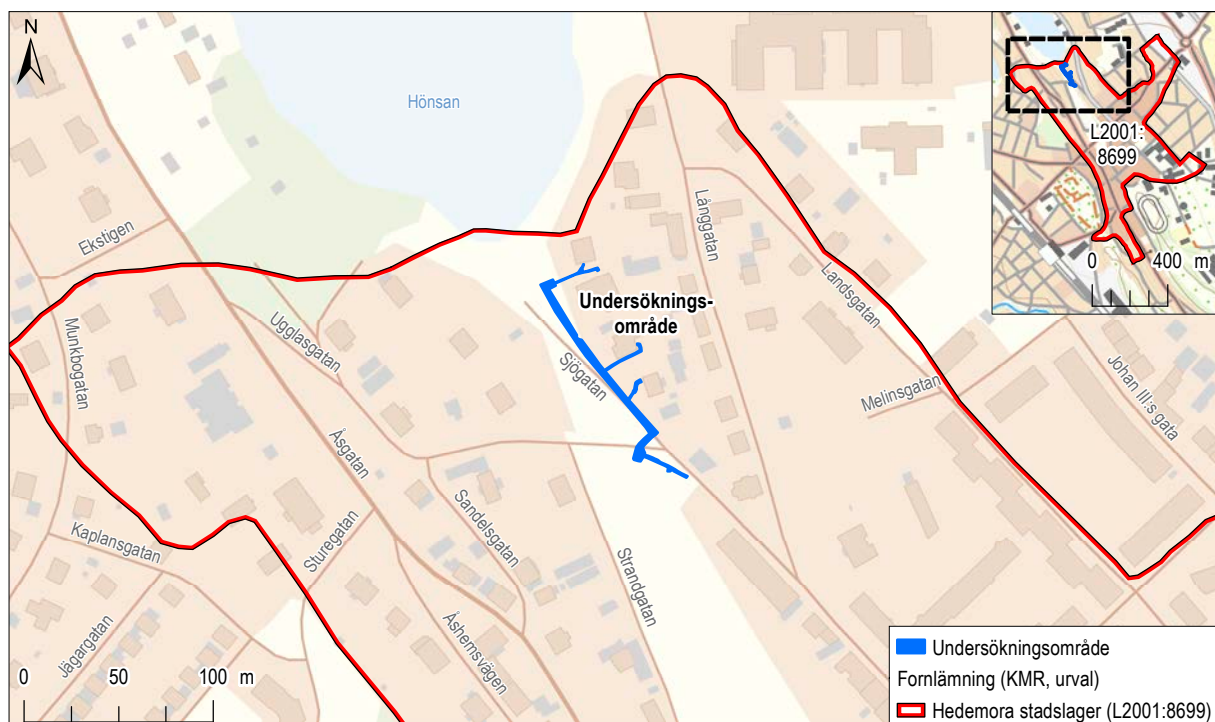
Schakten som grävdes in på fastigheterna Trasten 14, 15, 16 och 10 saknade helt indikation på arkeologiska lämningar. Stora delar av marken som hör till fastigheterna har schaktats ur i samband med att befintliga bostadshus byggs under första halvan av 1900-talet.

INLEDNING OCH SYFTE

Under april och maj månad 2023 utförde Arkeologikonsult en schaktningsövervakning vid Sjögatan och inom delar av västra halvan av kvarteret Trasten i Hedemora efter beslut av Länsstyrelsen (Lst dnr 431-4877-2023). Anledning till uppdraget var att Hedemora Energi AB skulle lägga ned nya fjärrvärmerör, elkabel och optoslang längs med Sjögatan

och anslutande serviser in till fastigheterna Trasten 10, 14, 15 och 16. Syftet med schaktövervakningen var att dokumentera de lämningar och kulturlager som eventuellt kunde framkomma vid schaktningen.

Schaktningsområdet berörde norra delen av Hedemoras stadslager (L2001:8699; figur 2).

Figur 2. Undersökningsområdet längs Sjögatan i Hedemora. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:4 000. Översikt med undersökningsområdets läge inom Hedemora stadslager (L2001:8699, urval Kulturmiljöregistret) med Terrängkartan, skala 1:40 000.

UTFÖRANDE

Totalt grävdes sex schakt om sammanlagt 440 m². Schakten grävdes med maskinstöd och för hand där schakten och påträffade lämningar mättes in med GPS samt dokumenterades med fotografering och

skriftlig beskrivning. Huvudschaktet som grävdes längs med och tvärs över Sjögatan och Ugglasgatan följde till stor del befintliga ledningsdragningar (figur 3).

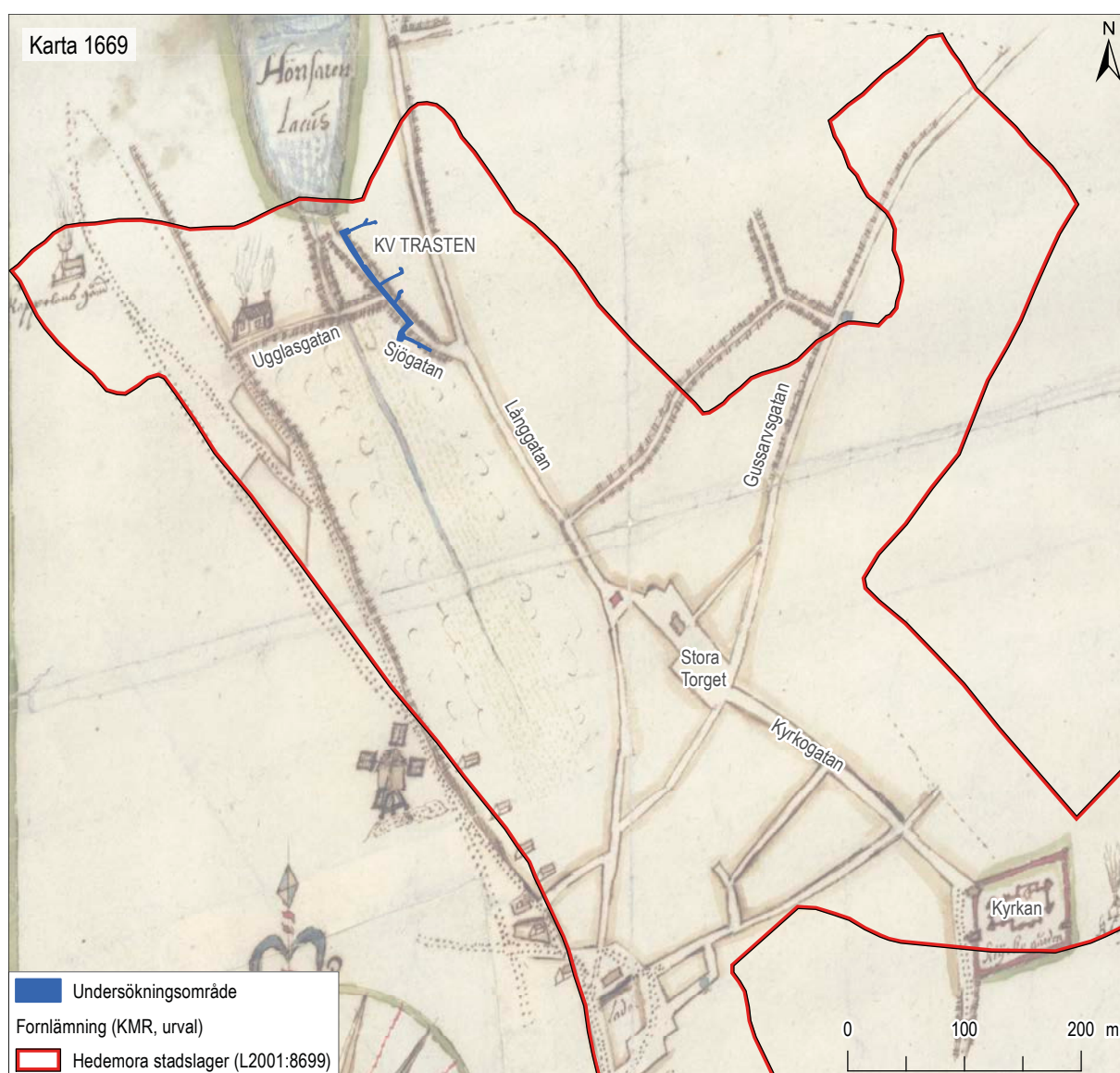

Figur 3. Den översta bilden ovanför visar hur dagens Sjögatan ser ut med sjön Hönsan i bakgrunden. Den nedre bilden visar Sjögatan cirka 100 år tidigare med häst och vagn. Till vänster i bild syns Ugglasgatan. Båda fotona är tagna från söder. Källa nedre bilden: Lundgrenska fotosamlingen, GLN339, Hedemora kommunarkiv.

BAKGRUND

Hedemora i södra dalarna fick sina statsrättigheter år 1459 men var då redan en marknadsplats och knutpunkt för den medeltida järn- och kopparhanteringen bland annat från Garpenberg och Vikaberg (Folin 1978, s. 8). Den äldsta byggnaden i dagens Hedemora är kyrkan vars äldsta delar är från första hälften av 1400-talet (Folin 1978, s. 27). Ett fåtal byggnader och gårdar från tiden före den första stadsbranden år 1754 finns också bevarade i olika grad främst i norra delen av Hedemora (Olsson 1980, s. 28–29).

De äldsta kända kartorna över bebyggelsen i Hedemora stad är från åren 1642 och 1669 där båda kartorna visar en stad med tydliga medeltida oregelbundna strukturer längs med de viktigaste vägarna (figur 4). En av dessa vägar var den östra delen av nuvarande Gussarvsgatan som vek av och gick över Stora torget. Från Stora torget löpte även en syd-nordlig väg från kyrkan, som motsvarar nuvarande Kyrkogatan – Långgatan (Folin 1978, s. 24–26).

Figur 4. Grundritning av Hedemora stad från 1669. Kartan visar på en oregelbunden bebyggelse som var koncentrerad till de vägar som gick genom staden och där stadskärnan låg omkring Stora Torget. Skala 1:6 000.

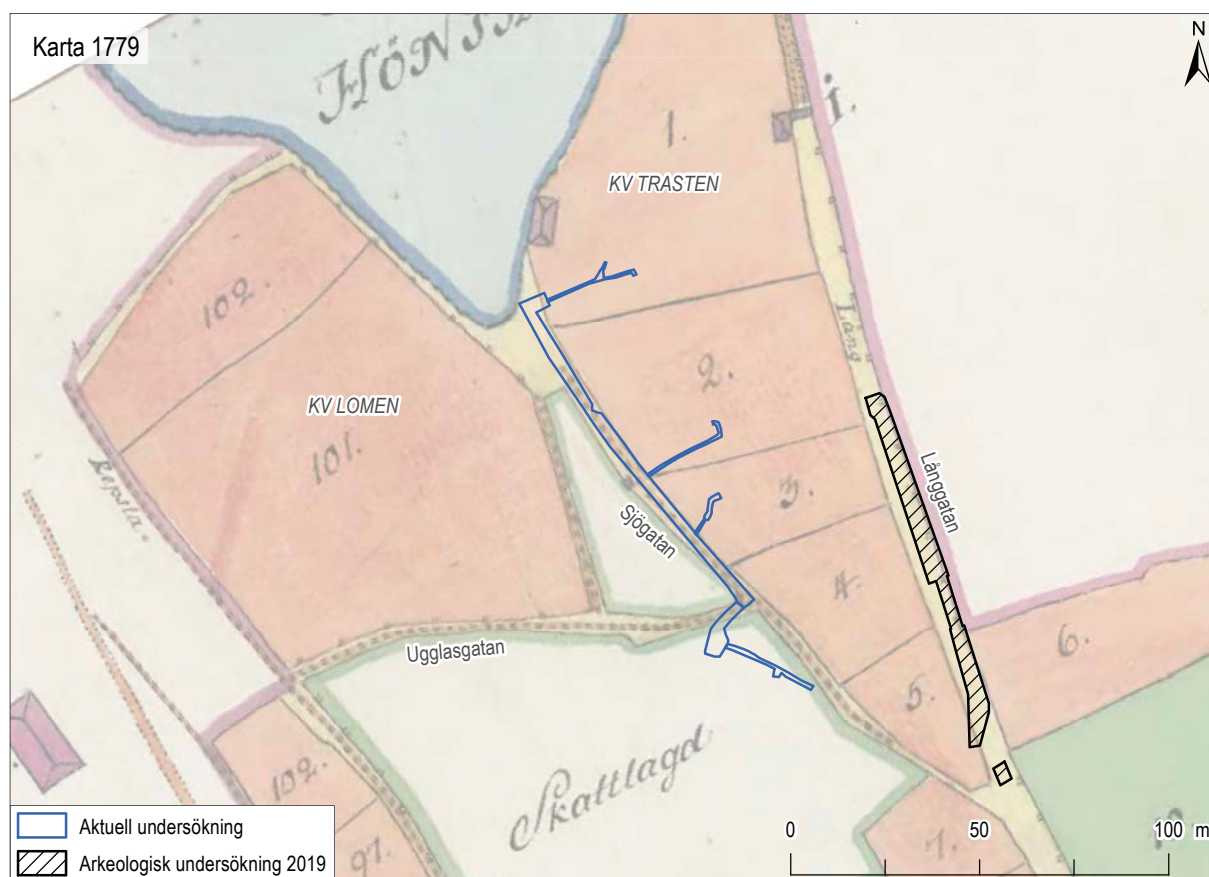
Kvarteren Trasten och Lomen runt sjön Hönsans södra ände hör till de äldsta bevarade kvarteren i Hedemora där flera av byggnaderna som härrör från 1600- och 1700-talet står kvar. Den aktuella undersökningen berörde delar av västra halvan av kvarteret Trasten som avgränsas av Långgatan i öster och Sjögatan i väster. Kvarteretsfiguren för Trasten finns med på 1642 och 1669 års kartor. På stadskartan från år 1779 kan man se att kvarteret var indelat i fem tomter som sträckte sig från Långgatan i öster till Sjögatan i väster (figur 5). Av tomtägarförteckningen framgår att tomt 1 ägdes av rådman Isac Wahlström, garvare till yrket, tomt 2 av Eric Ersson Lang, tomt 3 av sämskinsmakaren Petter Ekegren, tomt 4 av färgaren Gillberg och tomt 5 av krukmakaren Anders Holmström (Olsson 1980, s. 85–91).

Bebyggelsen i kvarteret var koncentrerad till östra halvan av tomterna och utgjordes av sammanbyggda gårdar där boningshusen var placerade längs med Långgatan vilken var en av huvudgatorna in till Hedemora. Varje gård hade ett portluder som för-

bindelse till gatan (Olsson 1980, s. 27). Västra halvan av tomterna utgjordes framför allt av trädgårdsmark med enstaka uthus. Flera av husen som idag står i kvarterets östra halva härrör från 1600- och 1700-talet. Dräckes Minas gård, enligt tradition uppförd på 1600-talet, är belägen på Långgatan 33 och hör till en av de äldst bevarade gårdarna i Hedemora (Olsson 1980, s. 87).

I början av 1900-talet styckades flera av tomterna i kvarteret av och dagens bostadshus uppfördes inom västra halvan av kvarteret.

Inom norra delen av fornlämning L2001:8699 (Hedemoras stadslager) har endast en tidigare arkeologisk undersökning utförts (Bertheau 2020). Det var i samband med schaktning för nedläggning av nya avloppsrör år 2019 som en arkeologisk undersökning utfördes i norra delen av Långgatan (figur 5). Vid undersökningen framkom lämningar från 1700-talet i form av en rad med stolphål, avfallsgropar och kulturlager (Bertheau 2020, s. 7).

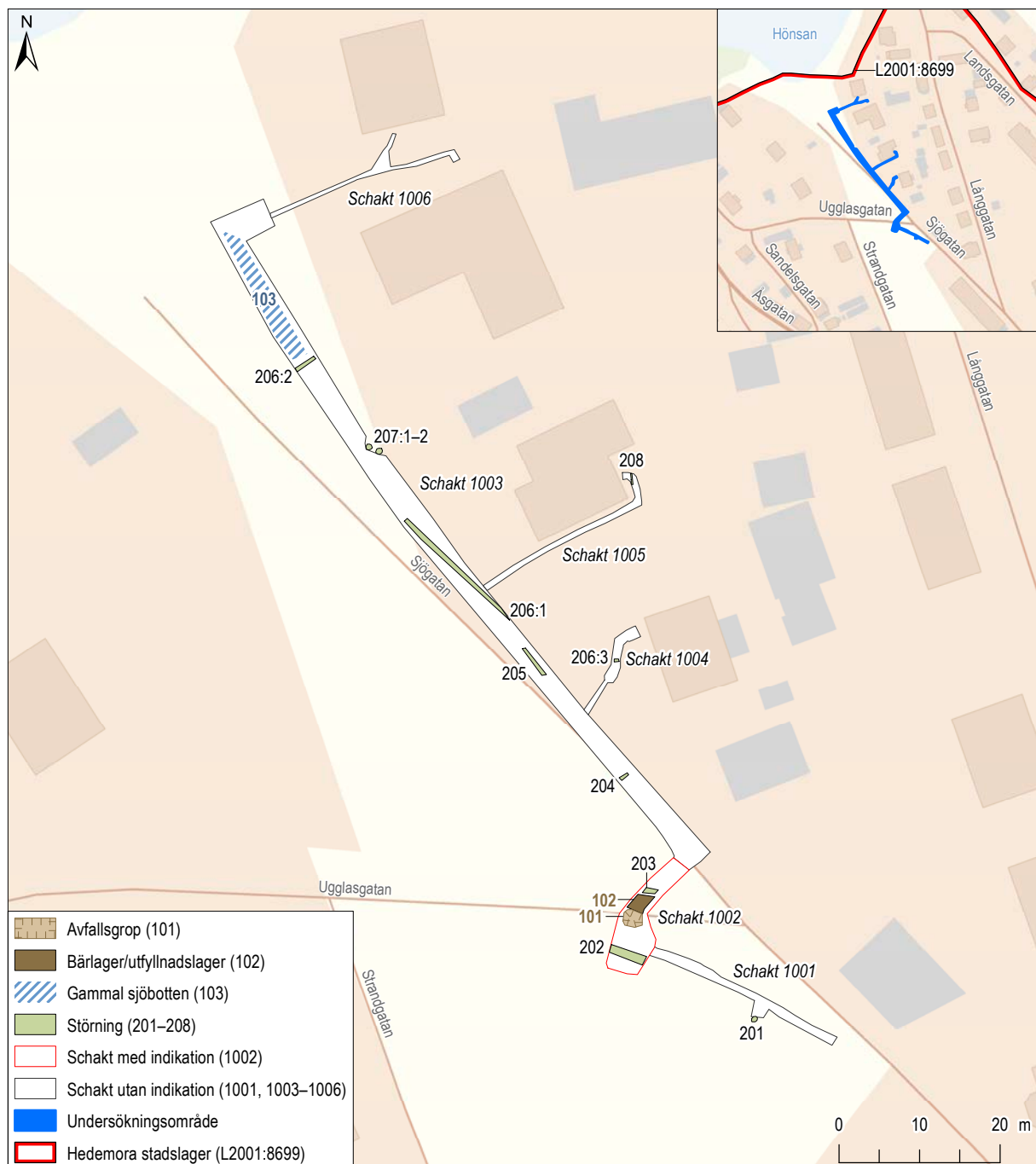

Figur 5. 1779 års karta upprättad av Nils Kiellström. Kartan visar den nya stadsplanen efter branden 1754 med nya numreringen av tomterna samt de viktigaste byggnaderna i staden. Skala 1:2000.

RESULTAT OCH TOLKNING

Totalt grävdes sex schakt, 1001–1006, varav merparten följde äldre ledningsdragningar längs med Sjögatan (figur 6). Samtliga schakt förutom schakt 1002 som grävdes tvärs över korsningen Ugglasgatan och Sjögatan saknade indikation på arkeo-

logiska lämningar. I norra delen av schakt 1003 framkom grå lera (103) cirka 1,1 meter under befintlig markyta vilket kan utgöra en äldre sjöbotten till sjön Hönsan. Schaktdjupet varierade mellan 0,7–1,3 meter.

Figur 6. Schakt och anläggningar som framkom vid undersökningen. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:800. Översikt med undersökningsområdet och Hedemora stadslager (L2001:8699, urval Kulturmiljöregistret), skala 1:5 000.

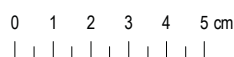
Schakt 1002

Södra och norra delen av schaktet var urschaktad sedan tidigare av befintliga rörgravar. I mitten av schaktet cirka 0,7 meter under asfaltsvägen framkom ett mörkbrunt/svart sandig silt lager uppblandat med lite tegelkross (102; figur 7). Lagret var upp till 0,3 meter tjockt och fortsatte utanför schaktbegränsningen i väst–östlig riktning. Lagret vilade på gul siltig lera.

I söder var lagret stört av en sentida avfallsgrop (101) och i norr av en kabelgrav. I avfallsgropen hittades fynd av enstaka keramikskärvor och glasfragment som dateras till 1700–1900-talet samt del av en mindre gaffel (figur 9). I kulturlagret hittades en hästsko, två kritpipsskaft och lite spik. Hästskon var kraftigt korroderad och mäter 12,5 x 13,5 cm och gick inte att typbestämmas (figur 8). Det här lagret kan utgöra rester efter ett bärlager till en äldre vägsträckning av Sjögatan och Ugglasgatan som enligt det äldre kartmaterialet ska ha legat här.

Figur 7. Schaktvägg i schakt 1002. Nederst i sektionen syns kulturlager 102 och till vänster i bild visas nedgrävningen för en sentida avfallsgrop 101. Foto från öster.

Figur 8. En intakt hästsko (F102:1900:2) med två kvarsittande sömrester på ena armen. Skon hittades i lager 102 som kan utgöra rester efter ett bärlager till en äldre vägsträckning av Ugglasgatan och Sjögatan. Skala 1:2.

Figur 9. Exempel på fynd som hittades i avfallsgrop 101. I mitten av bilden syns foten till ett vinglas, halsen till en parfymfladaska samt en mindre gaffel. Till höger i bild visas del av en flintgodstallrik och en fajansskärva som dateras till 1700–1800-talen. Skala 1:1.

SLUTSATS

Den nästan totala avsaknaden av arkeologiska lämningar i schakten ska framför allt ses som ett resultat av urschaktningar under 1900-talet. Markingrepp

har skett inför anläggandet av husgrunder, vägar, VA-rör, el- och fiberkablar.

REFERENSER

Litteratur

BERTHEAU, M. 2020. *Tullstaket, gropar och kultur-lager från 1600- och 1700-talet i norra delen av Långgatan i Hedemora. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom Hedemora stadslager (L2001:8699/Hedemora 194:1, Långgatan, Hedemora stad och kommun, Dalarnas län. Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3301.*

FOLIN, C. 1978. *Hedemora. Medeltidsstaden* 8. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport.

OLSSON, D. S. 1980. *Bebyggelse i Hedemora stad. Kulturhistorisk miljöanalys*. Dalarnas museums serie av rapporter; 11. Falun.

TROTZIG, K. 1943. *Hedemora stads historia*. Hedemora.

Digitala källor

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)
Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

HEDEMORA KOMMUNARKIV
Lundgrenska fotosamlingen
GLN339
Sökdatum: 2023-08-07
https://www.facebook.com/HedemoraKommunarkiv?locale2=sv_SE

Lundgrenska fotosamlingen
GLN650
Sökdatum: 2023-08-07
https://www.facebook.com/HedemoraKommunarkiv?locale2=sv_SE

Kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv

GRUNDRITNING TILL HEDEMORA STAD, 1669
Hedemora stad, Kopparbergs län
Aktbeteckning U18-1:1
Lantmätare Göran Jöran Hollstrand

AVFATTNING 1779
Hedemora stad, Kopparbergs län
Aktbeteckning U18-1:5
Förrättningsman Nils Kjellström

BILAGA 1. SCHAKT

Schakt-nr	Typ	Storlek (m)	Area (m²)	Djup (m)	Beskrivning	Kontext
1001	Schakt utan indikation	25 x 0,8–2,4	31	0,7–0,9	Schaktning för nedläggning av elkabel och optoslang. Hela schaktet fylldes med omrörda massor bestående av lera varvat med stenigt grus och tegelkross. I botten av schaktet framkom ställvis befintlig kabel.	201
1002	Schakt med indikation	15 x 2,6–5	57	1,2–1,5	Schaktet grävdes tvärs över korsningen Ugglegatan/Sjögatan. Södra och norra delen av schaktet var stört av befintliga kabel- och rörgravar. I mitten av schaktet under asfalten (ca 0,2 m tjockt), bärlagret (stenigt grus, 0,3 m tjockt) och ett utfyllnads-lager (sandig silt med tegelkross, 0,25 m tjockt) framkom ett kulturlager (102). Det utgjordes av mörkbrun sandig silt upp-blandat med lite tegelkross. Lagret var ca 0,3 m tjockt och vilade på gul siltig lera vilket utgjorde schaktbotten. I söder var lagret stört av en sentida avfallsgrop (101). I gropen hittades fynd av glasfragment och keramikskärvor som dateras till 1700–1900-talet.	101, 102, 202, 203
1003	Schakt utan indikation	100 x 2,5	311	1,2	Hela schaktet fylldes med omrörda massor bestående av grus varvat med gul siltig lera. Ställvis framkom hjässan av en äldre rörledning i botten av schaktet. I norra delen av schaktet ca 1,1 m under befintlig markyta framkom ett lager med grå lera uppblandat med lite sten (103) vilket kan utgöra del av en äldre sjöbotten.	103, 204–207
1004	Schakt utan indikation	12 x 0,7–1,4	13	0,7	Schakt för servisledning in till fastigheten Hedemora Trasten 14. Under grästorven framkom mörkbrun sandig silt uppblandat med lite taktegel. Asfaltsbitar i botten av schaktet. Undergrunden ut-gjordes av gul siltig lera och framkom ca 0,6 m under befintlig markyta. Hela schaktet är urschaktad i samband med att man anlägger befintligt hus med källare.	206
1005	Schakt utan indikation	23 x 0,7	20	0,7	Schakt för servisledning in till fastigheten Hedemora Trasten 15. Under grästorven fylldes hela schaktet med omrörda massor i form av sandig silt varvat med gul lera och lite tegelkross. Hela schaktet är urschaktad i samband med att man anlägger befintligt hus.	208
1006	Schakt utan indikation	24 x 0,5–2	18	0,6–0,7	Schakt för servisledning in till fastigheterna Hedemora Trasten 10 och 16. Merparten av schaktet grävdes inom fastigheten Trasten 10. Tre äldre kabelgravar framkom i schaktet varav två täcktes med tegelstenar. Under grästorven (0,15 m) framkom gul siltig lera. Hela schaktet är urschaktad sedan tidigare då man markerett platsen inför anläggandet av befintligt hus med källare under 1930-talet (Trasten 10).	-

BILAGA 2. KONTEXTER

Kontext-nr	Typ	Storlek (m)	Höjd/djup/tjocklek (m)	Beskrivning	Schakt
101	Avfallsgrop	2,2 x 2,6	0,35	Gropen fylldes med grå sandig silt uppblandat med sten och tegelkross. Framkom ca 0,80 m under asfaltsvägen och fortsätter i öst–västlig riktning utanför schaktbegränsningen. Enstaka fynd av keramikskärvor (fajans, yngre rödgods, flintgods och porslin) och glasfragment (bland annat brunt buteljsglas, del av en parfymflaska) som dateras till 1700–1900-talet. Den här gropen skär i norr ett äldre kulturlager 102. Tolkas som en sentida avfallsgrop.	1002
102	Bärlager/utfyllnadslager	1,8 x 2,4	0,3	Mörkbrun sandig silt uppblandat med tegelkross. Störd i nord–sydlig riktning samt fortsätter utanför schaktbegränsningen i övriga väderstreck. Lagret täcktes av sentida utfyllnadsmassor och framkom ca 0,7 m under befintlig asfaltsväg. Fynd av några spikar, två odekorerade kritpipsskaft samt en hel hästsko. Lagret vilade på gul siltig lera. Kan utgöra del av ett bärlager till en äldre vägsträckning som enligt 1779-års karta ska ha legat här.	1002
103	Sjöbotten?	18 x 2	-	Grå lera uppblandat med lite sten som framkom i norra delen av schaktet ca 1,1 m under befintlig markyta. Fortsätter ned under schaktbegränsningen på 1,2 m. Kan utgöra del av en äldre sjöbotten till sjön Hönsan.	1003
201	Sentida störning	-	-	Befintlig kabelbrunn.	1001
202	Sentida störning	-	-	Befintliga fjärrvärmerör och kabelledningar orienterade i närmast öst–västlig riktning.	1002
203	Sentida störning	-	-	Kabelgrav orienterad i öst–västlig riktning. Framkom i schaktbotten ca 1,2 m under befintlig asfaltsväg.	1002
204	Sentida störning	-	-	Kabelgrav.	1003
205	Sentida störning	-	-	Äldre VA-rör i betong som ställvis framkom i botten av schaktet. Orienterad i nordväst–sydöstlig riktning.	1003
206	Sentida störning	-	-	Befintliga fiber/bredband kablar.	1003, 1004
207	Sentida störning	-	-	Befintliga VA-brunnar.	1003
208	Sentida störning	-	-	Befintligt dagvattenrör.	1005

BILAGA 3. FYND

Fynd-nr*	Objekt/sakord	Föremåls- typ	Godstyp	Material	Del	Antal	Vikt (g)	Datering	Beskrivning	Gallrad (X)
101:1912:1	Keramik	Fajans	Tallrik/fat	Lera	Botten	1	2,2	1700-tal	Gult gods med vit blå tennglasyr inv och vit utv.	X
101:1912:2	Keramik	Yngre rödgods	Tallrik/fat	Lera	Mynning	1	1,4	1700/1800-tal	Senapsgul blyglasyr in och utv.	X
101:1912:3	Keramik	Flintgods	Tallrik	Lera	Botten	1	30	1800/1900-tal	Vit blyglasyr in och utv.	X
101:1912:4	Keramik	Porslin	Obestämd	Lera	Fragment	1	0,2	1800/1900-tal	Vit.	X
101:1912:5	Butelglas	-	Flaska	Glas	Buk/botten	1	23	1800/1900-tal	Mörkgrön glasmassa med små luftbubblor.	X
101:1912:6	Butelglas	-	Flaska	Glas	Buk	2	6,6	1800/1900-tal	Brun glasmassa.	X
101:1912:7	Parfymflaska	-	-	Glas	Mynning	1	8,9	1800/1900-tal	Ofärgad glasmassa.	X
101:1912:8	Vinglas	-	-	Glas	Fot	1	12,7	1800/1900-tal	Ofärgad glasmassa.	X
101:1912:9	Spik	-	-	Jäm	Själk/huvud	2	42,6	-	Kraftigt korroderade spikar med rektangulära huvuden.	X
101:1912:10	Gaffel	-	-	Jäm	-	1	7,2	-	Korroderad mindre gaffel med två klor. Avbruten i båda ändar. Möjligen en sillgaffel?	X
102:1900:1	Kritpipa	-	-	Kritlera	Skaft	2	6,2	-	Odekorerade.	X
102:1900:2	Hästske	-	-	Jäm	-	1	425,3	-	Intakt korroderad hästske med hake på vardera ände. Går ej att se om den har sömfals eller antal sönhål. Det finns två kvarstående sömraster på ena armen. Går ej att typbestämma skon.	X
102:1900:3	Spik	-	-	Jäm	Själk/huvud	5	57,6	-	Korroderade spikar med rektangulärt tvärsnitt och ovala huvuden.	X

*Fyndnumret består av tre delar (X:X:X), varav det första är numret på den kontext som fyndet tillhör. Det andra numret är det löpnummer som fyndet tilldelas vid inventeringen i fält och det tredje är det nummer som fyndet får vid fyndregistrering i vår databas SiteWorks. Dessa tre bildar tillsammans föremålets unika fyndnummer.

Rapporter från Arkeologikonsult 2023:3655